

“Tevreden vrijwilligers in de zorg dienen de maatschappij”

Een bacheloronderzoek naar de invloed van religiositeit op de Public Service Motivation van vrijwilligers in de zorg en de uitwerking hiervan op de werktevredenheid.

Auteur: Cathalijne van der Grift

Studentnummer: 3380335

Leerkring Management van Human Resources

Bestuurs- en Organisationswetenschap, Universiteit Utrecht

Begeleider: Wouter Vandenabeele

Datum: 21 april 2011

Abstract

In dit onderzoek is onderzocht in welke mate religiositeit de Public Service Motivation van vrijwilligers in de zorg beïnvloed, en welk effect dit heeft op de werktevredenheid. Het onderzoek is uitgevoerd op twee locaties van een protestantse zorggroep onder de vrijwilligers. Het databestand is ontstaan door online en schriftelijke vragenlijsten onder de vrijwilligers. Aan de hand van correlatie- en regressieanalyses is de data geanalyseerd. De belangrijkste uitkomsten zijn dat één aspect van religie, *closeness to God*, een positieve uitwerking heeft op de Public Service Motivation dimensies zelfopoffering en medeleven. Tevens heeft de controlevariabele invloed van familie een grote invloed op Public Service Motivation. Een andere belangrijke uitkomst is dat Public Service Motivation een positief effect heeft op werktevredenheid. Overige relaties ondervonden geen significante effecten. Beperkingen van dit onderzoek zijn een vrij eenzijdige groep respondenten en metingen op één tijdstip.

Inleiding

De toenemende vergrijzing van de Nederlandse bevolking leidt tot een stijgende vraag naar zorg (van Dam, 2009). Tevens bezuinigt de overheid al jaren op de zorgsector, waardoor deze sector sterk afhankelijk is van de inzet van vrijwilligers. Een positieve waarneming is dat, ondanks dat het aantal vrijwilligers in de zorgsector fluctueert, het vrijwilligerswerk in de

zorg de laatste jaren een stijging kent. Zo gaf in 1997 5,5% van de Nederlandse bevolking aan vrijwilligerswerk te doen in de zorgsector, wat in 2007 is gestegen naar 7,9% (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2008).

Afgelopen decennia is er al veel onderzoek verricht naar de inzet van vrijwilligers rondom thema's als religie en motivatie (o.a. Milete en Gagné; Bernts, Dekker en de Hart; Coursey, Perry, Brudney en Littlepage). Zo blijkt uit onderzoek van Bernts, et al (2007) dat religiositeit mensen motiveert om actief te zijn voor anderen en voor de samenleving. Een motivatietheorie, die onderzoekt in hoeverre mensen het leven in de maatschappij belangrijk vinden, is de Public Service Motivation theorie (Perry en Wise, 1990). Al vele onderzoekers hebben deze theorie voor hun onderzoek gebruikt en verder ontwikkeld (Vandenabeele 2007 en 2008b).

In dit onderzoek wordt de invloed van religiositeit op motivatie, zoals deze beschreven is in de theorie van Public Service Motivation (later: PSM), onderzocht. Tevens wordt onderzocht in welke mate religiositeit, al dan niet via PSM, de werktevredenheid beïnvloedt. Deze relaties zullen worden onderzocht aan de hand van de volgende onderzoeksvraag:

In hoeverre bepaalt de mate van religiositeit de Public Service Motivation van vrijwilligers in de zorg en welke invloed heeft dit op de werktevredenheid van deze werknemers?

Het onderzoek zal plaatsvinden op verschillende locaties van een protestantse zorggroep. Het onderzoek is relevant voor de organisatie, omdat zij inzicht zullen krijgen in de motivatie en werktevredenheid van hun vrijwilligers. Tevens zullen zij meer inzicht krijgen in de invloed van het geloof op de motivatie van de werknemers. Dit onderzoek is op dit moment extra relevant voor de organisatie aangezien 2011 is uitgeroepen tot het Europese jaar van het vrijwilligerswerk.

Vanuit wetenschappelijk oogpunt is dit onderzoek relevant, aangezien er weinig onderzoek is gedaan naar de invloed van religiositeit op de werktevredenheid van vrijwilligers, aan de hand van PSM als mogelijke mediërende factor. Dit onderzoek zal door de combinatie van religie, PSM en werktevredenheid een aanvulling kunnen zijn op de verschillende onderzoeken die al zijn uitgevoerd naar vrijwilligers. Tevens zal dit onderzoek inzicht geven in de specifieke situatie van vrijwilligers in de zorg in Nederland.

Dit onderzoek is als volgt opgebouwd. Allereerst zal er een theoretisch kader geschetst worden waarin de belangrijkste concepten worden gedefinieerd en de verbanden tussen deze concepten vanuit de literatuur worden aangetoond. Aan de hand van dit theoretische kader zullen hypothesen opgesteld worden. Ten tweede wordt de methode van onderzoek en dataverzameling verantwoord. Ten derde zullen de resultaten worden gepresenteerd, gevolgd door een discussie (aan de hand van het theoretisch kader). Het onderzoek wordt afgesloten met de belangrijkste conclusies van dit onderzoek.

Theorie

In dit kader worden de belangrijkste concepten van dit onderzoek gedefinieerd, de relaties tussen deze concepten vanuit de literatuur aangetoond en worden hypothesen opgesteld die onderzocht zullen worden.

Werktevredenheid

Al jaren is werktevredenheid een belangrijk onderwerp in vele onderzoeken, gedomineerd door Herzberg (Vandenabeele, 2009). Een algemene definitie die wordt gehanteerd is opgesteld door Locke. Hij verstaat onder werktevredenheid *‘a pleasurable of positive emotional state resulting from the appraisal of one’s job or job experiences’* (geciteerd in Gruneberg, 1979:3; in Vandenabeele, 2009:14). Volgens Spector (1997) is werktevredenheid de mate waarin mensen hun werk en verschillende aspecten daarvan leuk vinden. Sommige mensen genieten van hun werk en stellen het centraal in hun leven. Anderen haten het en doen het alleen omdat zij het moeten. Het is belangrijk voor een organisatie om inzicht te hebben in de werktevredenheid van haar medewerkers, omdat ontevredenheid een negatief effect kan hebben op het functioneren en de reputatie van de organisatie. Tevredenheid leidt echter tot productievere werknemers die langer werkzaam blijven bij de organisatie.

Public Service Motivation

In 1990 introduceerden Perry en Wise de Public Service Motivation theorie die in de loop van de tijd door verschillende onderzoekers is toegepast en verder ontwikkeld. De meest recente definitie van PSM komt van Vandenabeele en luidt als volgt: *‘the belief, values and attitudes that go beyond selfinterest and organizational interest, that concern the interest of a larger political entity and that motivate individuals to act accordingly whenever appropriate’* (2007: 549), kortom: de mate waarin mensen zich interesseren in de maatschappij en geven om

anderen. Deze definitie is, in vergelijking met Perry en Wise meer gericht op mensen met een publieke taak die niet specifiek bij de overheid is en daarom meer toepasbaar in dit onderzoek dat zich richt op vrijwilligers met een publieke taak, namelijk de zorg.

PSM kan worden gemeten aan de hand van verschillende dimensies die in 1996 zijn ontwikkeld door Perry. Kim en Vandenabeele (2009) hebben deze dimensies versterkt en kwamen tot de volgende vier dimensies, die in dit onderzoek gemeten worden:

1. *Interesse in politiek*; de wil om te werken in de publieke sector, te participeren in het beleidsproces en in activiteiten voor de gemeenschap en sociale ontwikkelingen.
2. *Aandacht voor het algemeen belang*; de persoonlijke voorkeur voor het najagen van publieke waarden.
3. *Medeleven*; affectieve binding met anderen in de maatschappij, met name de kwetsbare mensen.
4. *Zelfopoffering*; de mate waarin iemand zich wil opofferen voor de maatschappij.

Vandenabeele (2008b) voegde hier nog een vijfde dimensie aan toe: *democratic governance*. Deze dimensie zal in dit onderzoek niet gemeten worden, aangezien het onderzoek zich niet richt op mensen met een politieke taak.

Religie

In dit onderzoek staat de onafhankelijke variabele religie centraal. Voor veel mensen is religie een drijfveer om zich in te zetten voor de maatschappij (Bernts et al, 2007). Interessant is het daarom om te onderzoeken of religie voor vrijwilligers in de zorg daadwerkelijk een invloed heeft op hun PSM en werktevredenheid. Onder religie wordt in dit onderzoek specifiek het protestantisme bedoeld, aangezien het onderzoek plaatsvindt in een protestantse organisatie. Religie wordt gemeten aan de hand van *closeness to God*, wat is gedefinieerd door Welch en Leege (1988, in: Perry, 1997). Deze dimensie meet de mate waarin iemand zich dichter bij God voelt wanneer hij/zij bezig is met spirituele of sociale activiteiten. Naast *closeness to God* wordt ook de mate waarin iemand religieus actief is gemeten.

Controlevariabelen

Om de invloed van religie op PSM en werktevredenheid te meten, moet zekerheid geboden worden dat geen andere variabelen hier invloed op hebben. Daarom zullen naast religie ook andere antecedenten (redenen waarom men vrijwilligerswerk doet) gemeten worden die een mogelijke invloed op PSM kunnen hebben, maar geen directe invloed op werktevredenheid:

- invloed van familie

Volgens Coursey et al (2008) heeft het gedrag van de familie invloed op de beslissing om al dan niet vrijwilligerswerk te doen. Wanneer het zich inzetten voor de maatschappij is gesocialiseerd in een familie, zal men sneller geneigd zijn om vrijwilligerswerk te doen. Perry (1997) en Vandenabeele (2010) geven tevens aan dat het individuele level van PSM hoger is wanneer beide ouders werk(t)en in de publieke sector.

- Politieke voorkeur

Volgens Vandenabeele (2010) is het individuele level van PSM hoger wanneer de politieke voorkeur meer links is.

- Demografische kenmerken

Leeftijd, geslacht en het niveau van opleiding hebben invloed op het level van PSM en de beslissing om al dan niet vrijwilliger te worden. Oudere publieke werknemers hebben een hoger niveau van PSM (Vandenabeele, 2010). Volgens Coursey et al (2008) zijn er meer vrouwen die vrijwilligerswerk doen dan mannen, terwijl mannen een hoger level van PSM hebben (Vandenabeele, 2010). Ten slotte heeft ook het niveau van opleiding invloed op de keus om vrijwilliger te worden en het level van PSM. Mensen met een hogere opleiding zullen sneller vrijwilligerswerk doen (Coursey et al, 2008) en hebben een hoger PSM level dan mensen met een lagere opleiding (Vandenabeele, 2010).

Relatie tussen religie, public service motivation en werktevredenheid

Uit de theorie blijkt een positieve relatie tussen religie en werktevredenheid (Roundy, 2009). Wanneer men een hogere mate van religiositeit heeft, zal men het werk meer als een roeping ervaren en intrinsiek gemotiveerd zijn, wat een positief effect heeft op de werktevredenheid. Religie heeft ook een positieve invloed op PSM (Vandenabeele, 2010; Perry, 1997), aangezien men dan een religieuze drijfveer heeft om zich in te zetten voor de maatschappij en anderen te helpen. Religieuze activiteit en closeness to God hebben volgens Perry et al (2005) afzonderlijk ook een positief effect op PSM. Uit onderzoek van Perry et al (2005) blijkt dat met name de dimensies zelfopoffering en medeleven significante relaties vertonen met religieuze activiteit. Coursey et al (2008) voegen hier wel aan toe dat religieuze activiteit een kleine voorspeller is van PSM. Wat betreft de dimensie *closeness to God* beschrijven Perry et al (2005) dat alleen de PSM dimensie medeleven een significante relatie kent.

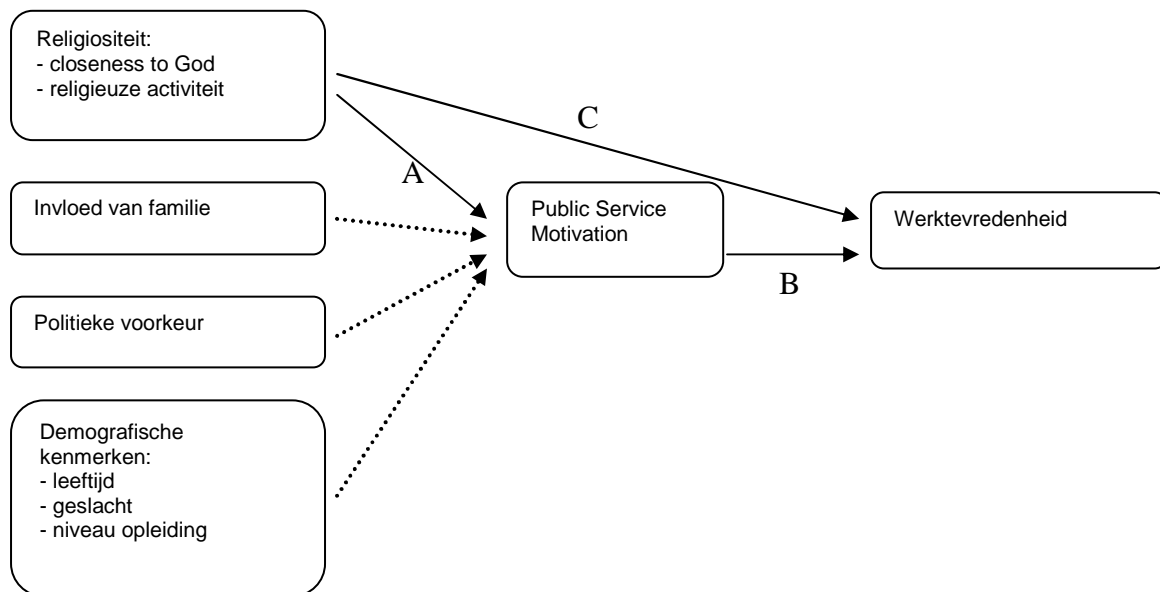
Van de controlevariabelen zijn de effecten op PSM al eerder beschreven en staan in onderstaand onderzoeksmodel aangegeven met stippellijnen.

In onderzoeken naar PSM wordt werktevredenheid als een gevolg van PSM beschreven (Vandenabeele, 2009). De werktevredenheid zal stijgen naar mate men de behoefte van het helpen van anderen kan bevredigen. Dit betekent een positieve relatie tussen PSM en werktevredenheid (Perry en Wise, 1990).

Onderzoeksmodel

Op basis van de hierboven geschetste verbanden tussen de verschillende concepten kan het volgende onderzoeksmodel worden getekend, die deze relaties schematisch verhelderen:

Figuur 1. Onderzoeksmodel

Hypothesen

In dit onderzoek zullen de verwachtingen aangaande de relaties tussen religie, PSM en werktevredenheid worden getoetst aan de hand van de volgende hypothesen:

H1: Een grotere mate van religiositeit leidt tot een hoger niveau van PSM.

H2: Een grotere mate van religiositeit leidt tot een hogere mate van werktevredenheid.

H3: Een hoger niveau van PSM leidt tot een grotere werktevredenheid.

H4: PSM is een mediërende factor tussen religiositeit en werktevredenheid.

Methode

In dit hoofdstuk zal een omschrijving worden gegeven van de onderzoeksorganisatie en respondenten, de meetinstrumenten worden toegelicht en geoperationaliseerd en de methode van analyse zal worden beschreven.

Organisatie en respondenten

Dit onderzoek heeft plaatsgevonden op verschillende locaties van de protestantse zorggroep Charim. Zij bieden een breed pakket aan zorg vanuit een protestants-christelijke levensbeschouwing in de regio's Veenendaal en Zeist. De zorggroep bestaat uit vijftien locaties waar op verschillende manieren zorg wordt verleend. Dit onderzoek is uitgevoerd op twee locaties in Veenendaal onder de 470 vrijwilligers die daar werkzaam zijn. In totaal hebben 137 respondenten de vragenlijst ingevuld, wat de basis vormt voor dit onderzoek.

De data is op twee verschillende manieren verzameld aan de hand van vragenlijsten. Allereerst is er een websurvey verstuurd naar alle respondenten die de beschikking hebben over een e-mailadres. Dit waren ongeveer 180 respondenten, waarvan 102 de vragenlijst ingevuld hebben geretourneerd. De overige vrijwilligers, die geen beschikking hebben over een e-mailadres, zijn persoonlijk door de vrijwilligerscoördinator benaderd en hebben een schriftelijke vragenlijst gekregen. Hierbij is wel geselecteerd door de coördinatoren, omdat niet alle vrijwilligers meer in staat zijn om de vragenlijst in te vullen, door bijvoorbeeld ouderdom. Er zijn in totaal 35 schriftelijk ingevulde vragenlijsten geretourneerd.

In tabel 1 is de samenstelling van de respondentengroep schematisch weergegeven. Hierin is te zien dat de meerheid van de respondenten van het vrouwelijk geslacht is (65,7%) en tussen de 60 en 69 jaar oud is (45,3). De meeste respondenten hebben als hoogst voltooide opleiding middelbaar onderwijs (78,1%) in de sectoren handel & economie (21,9%) en (medische) zorg (21,2%). Wanneer er binnenkort landelijke verkiezingen zouden worden gehouden, zou 60,6% op een christelijke partij hebben gestemd; 23,4% CDA, 25,5% ChristenUnie en 11,7% SGP.

Wat betreft het vrijwilligerswerk dat de respondenten verrichten kan het volgende gezegd worden; de meeste respondenten zijn werkzaam op locatie De Meent (76,6%), de meeste respondenten zijn vrijwilliger in de ondersteuning van het restaurant (19,4%) en bij de begeleiding van activiteiten (32,3%). De tijd dat de vrijwilligers werkzaam zijn is heel wisselend. Wel doen de meeste respondenten gemiddeld 1-3 uur per week vrijwilligerswerk (48,2%).

Tabel 1. Demografische kenmerken respondenten

Variabele	N	%	Variabele	N	%
<i>Geslacht</i>			<i>Locatie</i>		
Man	45	32,8	De Engelenburgh	32	23,4
Vrouw	90	65,7	De Meent	105	76,6
Missing	2	1,5	<i>Tijd werkzaam als vrijwilliger</i>		
<i>Leeftijd</i>			minder dan 1 jaar	29	21,2
20-29	5	3,6	1-2 jaar	22	16,1
30-39	6	4,4	3-4 jaar	14	10,2
40-49	14	10,2	5-7 jaar	24	17,5
50-59	23	16,8	8-10 jaar	21	15,3
60-69	62	45,3	meer dan 10 jaar	27	19,7
70-79	14	10,2	<i>Soort vrijwilligerswerk</i>		
80-89	2	1,5	Ondersteuning restaurant	30	19,4
Missing	11	8,0	't Winkeltje	12	7,7
<i>Hoogst voltooide opleiding</i>			Begeleiding bij activiteiten	50	32,3
Geen opleiding	1	0,7	Maaltijden bezorgen	4	3,2
Lager onderwijs	10	7,3	Handwerken	3	1,9
Middelbaar onderwijs	107	78,1	Koffiecorner	18	11,6
Hoger onderwijs	16	11,7	Het Dierenkampje	4	2,6
Missing	3	2,2	Administratief werk	2	1,3
<i>Type opleiding</i>			Pastoraal team	6	3,9
Technisch	20	14,6	Overig	25	16,1
Kunst/artistiek	3	2,2	<i>Uren per week werkzaam als vrijwilliger</i>		
Literatuur en talen	3	2,2	Minder dan 1 uur per week	14	10,2
(medische) zorg	29	21,2	1-3 uur per week	66	48,2
Maatschappelijk, filosofisch en/of psychologisch	5	3,6	4-6 uur per week	36	26,3
Handel en economie	30	21,9	6-8 uur per week	7	5,1
Bestuurskundig	0	0	8-10 uur per week	8	5,8
Overig	34	24,8	Meer dan 10 uur per week	6	4,4
Missing	13	9,5	<i>Politieke voorkeur</i>		
<i>Politieke voorkeur</i>			VVD	7	5,1
VVD	7	5,1	PvdA	11	8,0
PvdA	11	8,0	PVV	2	1,5
PVV	2	1,5	CDA	32	23,4
CDA	32	23,4	SP	7	5,1
SP	7	5,1	D66	6	4,4
D66	6	4,4	GroenLinks	4	2,9
GroenLinks	4	2,9	ChristenUnie	35	25,5
ChristenUnie	35	25,5	SGP	16	11,7
SGP	16	11,7	Ik zou niet stemmen	10	7,3
Ik zou niet stemmen	10	7,3	Missing	7	5,1
Missing	7	5,1			

Meetinstrument

Zoals in het theoretisch kader al is benoemd, zijn er in dit onderzoek verschillende concepten te onderscheiden die elk aan de hand van een aantal items in de vragenlijst is verwerkt. Deze concepten zullen hieronder nader worden toegelicht.

Werktevredenheid

De afhankelijke variabele in dit onderzoek is werktevredenheid en is getoetst aan de hand van vijf items op een schaal van 1 tot 5 (waarbij 1 = helemaal oneens, 5 = helemaal eens). De items van de dimensie werktevredenheid zijn gebaseerd op Vandenabeele (2009).

Tabel 2. Cronbach's Alpha voor meetinstrument werktevredenheid

Cronbach's α

Werktevredenheid

.51

Over het algemeen ben ik tevreden met mijn vrijwilligerstaken
Mijn huidige taken beantwoorden aan de verwachtingen die ik had voordat ik hier begon
Omdat ik ontevreden ben over mijn taken, zou ik graag andere taken willen
Mijn huidige taak verschaft mij veel persoonlijke voldoening
Ik vind mijn huidige taak interessant en boeiend

Bron: Vandenabeele, 2009

Het item 'Ik denk dat er veel andere taken zijn die interessanter zijn dan mijn huidige vrijwilligerstaken' is in de analyses eruit gehaald, omdat het verwijderen van dit item een verhoging in de Cronbach's Alpha van .07 tot gevolg had. Het item kon verwijderd worden, omdat het tevens een mogelijke negatieve invloed op de resultaten kon hebben, aangezien een groot aantal respondenten waarschijnlijk niet door had dat deze vraag negatief gesteld was en de vraag daardoor verkeerd om heeft beantwoord.

Religie

De onafhankelijke variabele in dit onderzoek is religie en is aan de hand van twee dimensies gemeten. Allereerst is de respondent gevraagd naar religieuze activiteit aan de hand van vijf items op een schaal van 1 tot 5 (waarbij 1 = nooit, 5 = meer dan 1 keer in de week). De items zijn gebaseerd op een vragenlijst van Perry et al (2005). Ten tweede is de respondent gevraagd naar zijn/haar *closeness to God* aan de hand van vijf items op een schaal van 1 tot 5 (waarbij 1 = helemaal niet dichtbij God, 5 = heel dichtbij God), tevens gebaseerd op Perry et al (2005). Beide dimensies zijn door middel van een back-and-forth-translation vanuit het Engels naar het Nederlands vertaald.

Tabel 3. Cronbach's Alpha voor meetinstrument religie	Cronbach's α
<i>Religieuze activiteit</i>	.88
Hoe vaak bezoekt u religieuze- of erediensten?	
Hoe vaak bidt u of leest u religieuze teksten?	
Hoe vaak oefent u thuis religieuze (traditionele) rituelen uit?	
Hoe vaak neemt u deel aan activiteiten van een kerk of religieuze groepering?	
Hoe vaak neemt u deel aan enige activiteiten van een religieuze organisatie?	
<i>Closeness to God</i>	.95
Hoe dichtbij God voelt u zich wanneer u...	
...iets goed doet	
...kijkt naar een mooie zonsopgang	
...thuis religieuze handelingen uitvoert	
...zelf aan het mediteren bent/stille tijd houdt	
...deelnemt aan een religieuze gemeenschap: erediensten, gezamenlijke aanbidding, vieringen, herdenkingen of andere rituelen	
Bron: Perry et al (2005)	

Public Service Motivation

De mogelijk mediërende factor in dit onderzoek is PSM. Deze variabele bestaat uit vier dimensies, zoals genoemd in het theoretisch kader en is gebaseerd op Vandenabeele (2008). Elke dimensie bestaat uit een aantal items, in totaal veertien, en is getest op een schaal van 1 tot 5 (waarbij 1 = helemaal oneens, 5 = helemaal eens).

Tabel 4. Cronbach's Alpha voor meetinstrument Public Service Motivation	Cronbach's α
Public Service Motivation	.77
<i>Interesse in politiek</i>	.48
Ik heb weinig interesse in het doen en laten van politici	
'Politiek' is een vies woord in mijn ogen	
<i>Aandacht voor het algemeen belang</i>	.71
Ik vind dat goede burgers in de eerste plaats moeten denken aan de gemeenschap	
Het algemeen belang dienen is een belangrijke drijfveer in mijn dagelijkse leven (vrijwilligerswerk of daarbuiten)	
Het algemeen belang dienen vind ik belangrijker dan individuele personen helpen	
Ik draag vrijwillig en onbaatzuchtig bij tot de samenleving	
<i>Zelfopoffering</i>	.71
Bijdragen aan een betere samenleving is voor mij belangrijker dan persoonlijke resultaten boeken	
Veel van wat ik in mijn vrijwilligerswerk of daarbuiten doe, is niet alleen goed voor mezelf, maar ook voor anderen	
Ik ben persoonlijk bereid om veel op te offeren voor de samenleving	
Ik vind dat mensen meer aan de samenleving moeten geven dan dat ze ervan terugnemen	
	.60
<i>Medeleven</i>	
Ik vind het welzijn van mijn medeburgers heel belangrijk	
Het is een belangrijke taak van de overheid om armoede te bestrijden	
Als we niet meer solidariteit vertonen, is onze maatschappij gedoemd uiteen te vallen	
Ik vind het belangrijk dat ik mensen die in de problemen zitten, kan helpen	
Bron: Vandenabeele (2008)	

Het item 'Ik ben helemaal niet bekommerd om het welzijn van mensen die ik niet persoonlijk ken' is niet meegenomen in de analyses, omdat door het verwijderen van dit item de

Cronbach's Alpha van medeleven met .05 verhoogde, wat ook een positieve invloed had op de Cronbach's Alpha van PSM. Ook dit item kon verwijderd worden, omdat deze door een aantal respondenten waarschijnlijk verkeerd was ingevuld door de negatieve vraagstelling. De dimensie interesse in politiek vertoont een lage Cronbach's Alpha, maar kan niet verhoogd worden door items te verwijderen aangezien het maar twee items bevat. In de eerste instantie wordt deze dimensie wel meegenomen in de analyses, maar de eventuele resultaten zullen minder betrouwbaar zijn.

Controlevariabelen

Naast de onafhankelijke factor religie zijn er een aantal controlevariabelen gemeten die een mogelijke invloed zouden kunnen hebben op PSM. Deze zijn beschreven in het theoretisch kader en in het onderzoeksmodel aangegeven met een stippellijn.

Geslacht is gemeten op nominaal niveau, de respondent had de keuze tussen man of vrouw.

Leeftijd is gemeten aan de hand van leeftijd in jaren, welke later zijn gecategoriseerd in zeven categorieën (zie tabel 1).

Het niveau van opleiding is gemeten aan de hand van acht items, namelijk geen opleiding, lager onderwijs, LBO/VBO/VMBO/MAVO, HAVO, VWO, MBO, HBO en WO. Deze items zijn voor de analyse gecategoriseerd in vier variabelen: geen opleiding, lager onderwijs, middelbaar onderwijs (bestaande uit LBO/VBO/VMBO/MAVO, HAVO, VWO en MBO) en hoger onderwijs (bestaande uit HBO en WO). Om niet vier verschillende variabelen van opleiding mee te nemen in de analyses, is gekozen om een ordinale variabele te maken van niveau van opleiding (waarbij 1 = geen onderwijs, 4 = hoger onderwijs).

Politieke voorkeur is gemeten aan de hand van een lijst van alle landelijke politieke partijen in Nederland en een optie 'ik zou niet stemmen' (zie tabel 1). Van deze variabele is een dummyvariabele gemaakt met twee dimensies, namelijk links (=1 en bestaat uit: Partij voor de Dieren, SP, GroenLinks, PvdA, D66 en ChristenUnie) en rechts (= 0 en bestaat uit: SGP, PVV, VVD en CDA). Deze indeling is gebaseerd op de indeling die is vermeld op de website parlement.com. De optie 'ik zou niet stemmen' is in wezen ook een politieke 'keuze', maar aangezien deze niet links of rechts kan worden ingedeeld, wordt deze weergegeven als een 'missing value', zodat deze niet wordt meegenomen in de analyse.

De laatste controlevariabele is 'invloed van familie', welke is gemeten aan de hand van vijf items op een schaal van 1 tot 5 (waarbij 1 = helemaal oneens, 5 = helemaal eens). Deze

vragenlijst is gebaseerd op de lijst van Coursey et al (2008) en is door middel van een back-and-forth-translation vanuit het Engels naar het Nederlands vertaald.

Tabel 5. Cronbach's Alpha voor meetinstrument invloed van familie

Cronbach's α

Invloed van familie

.72

Mijn ouders namen actief deel in vrijwilligersorganisaties

In mijn familie hielpen we elkaar altijd

Mijn ouders spraken vaak met mij over morele waarden

Tijdens mijn opvoeding vertelden mijn ouders dat ik bereid moest zijn om anderen te helpen

Toen ik jonger was drongen mijn ouders er op aan dat ik moest deelnemen aan vrijwilligersprojecten voor kinderen

Bron: Coursey et al (2008)

Het item 'Mijn ouders probeerden in het algemeen te vermijden dat ik betrokken raakte bij de problemen van onbekenden' is weggelaten, wegens een positief effect van .15 op de Cronbach's Alpha.

Analyse

Voor het onderzoeken van de hypothesen zijn de data uitgebreid geanalyseerd met het statistiekprogramma SPSS. Er zijn twee verschillende analyses uitgevoerd om een goed beeld te krijgen van de dataset. Allereerst is er een correlatie analyse uitgevoerd (zie tabel 6) om inzicht te krijgen in de samenhang tussen de verschillende concepten die hierboven zijn benoemd. Ten tweede zijn er verschillende regressie analyses uitgevoerd (zie tabel 7) om de hypothesen te onderzoeken. Er is gebruik gemaakt van regressie analyse omdat er met deze methode meerdere variabelen tegelijkertijd geanalyseerd kunnen worden, waarmee de interne validiteit wordt verhoogd. Het significantieniveau dat tijdens dit onderzoek gehanteerd wordt is 10%, omdat de steekproef niet heel groot is en er zo meer kans is op significante resultaten.

Aangezien er sprake is van een mogelijk mediërend effect, worden de regressieanalyses uitgevoerd in vier stappen, waarbij elke keer de controlevariabelen zijn meegenomen. Deze stappen zijn gebaseerd op Baron en Kenny (1986). Allereerst is er gekeken of er een verband bestaat tussen de onafhankelijke variabele religie en de afhankelijke variabele werktevredenheid. Ten tweede zijn de onafhankelijke variabele religie en de mogelijk mediërende factor PSM getest. Ten derde de mogelijke mediërende factor PSM en de afhankelijke variabele werktevredenheid. Als laatst is het gehele onderzoeksmodel getest om te kijken of er daadwerkelijk sprake is van een mediërend effect. De uitkomsten zijn hieronder te lezen bij de resultaten.

Resultaten

In dit deel zullen de verschillende resultaten van statistieke analyses worden gepresenteerd.

Om een inzicht te krijgen in de onderlinge relaties tussen de concepten is allereerst een correlatietest uitgevoerd. De resultaten hiervan zijn te vinden in tabel 6 op de volgende pagina. Uit de tabel valt af te lezen dat de verschillende dimensies van PSM significant en relatief sterk met de algemene dimensie van PSM en met elkaar correleren. Door de sterke samenhang ontstaat het gevaar van multicollineariteit, waarbij onafhankelijke variabelen zo sterk met elkaar samenhangen dat het moeilijk is om de verklaarde variantie op de afhankelijke variabele vast te stellen voor een individuele onafhankelijke variabele. Er is sprake van multicollineariteit bij een correlatie van .80 of hoger. In de correlatietabel is te zien dat dit alleen voorkomt tussen PSM en zelfopoffering. Dit heeft tot gevolg dat PSM in de regressie analyses niet meer wordt meegenomen, maar dat daar alleen de afzonderlijke dimensies van PSM gemeten zullen worden. Tussen de overige onafhankelijke variabelen is geen gevaar voor multicollineariteit.

Uit de tabel valt verder af te lezen dat de PSM dimensies algemeen belang en zelfopoffering significant correleren met werktevredenheid. De dimensie *closeness to God* correleert significant met de PSM dimensies zelfopoffering en medeleven. Van de controlevariabelen correleren invloed van familie, geslacht, leeftijd en niveau van opleiding significant met één of meerdere dimensies van PSM.

Nadat de correlatieanalyse is uitgevoerd en de samenhang tussen de verschillende variabelen verhelderd is, wordt door middel van regressieanalyses gemeten in hoeverre de verschillende variabelen invloed op elkaar uitoefenen. Deze analyses worden gedaan aan de hand van de vier stappen van Baron & Kenny (1986), zoals beschreven in de methode. Uit deze stappen zal de variantie tussen de verschillende variabelen blijken en tevens zal blijken of er daadwerkelijk sprake is van een mediatie effect.

Allereerst wordt de relatie tussen de onafhankelijke variabelen religieuze activiteit en *closeness to God* en de afhankelijke variabele werktevredenheid getest. Deze relatie is in figuur 1 aangegeven als pad C. In tabel 7 is deze regressie schematisch weergegeven onder werktevredenheid (pad C). Aan het significantieniveau ($p = .821$) van dit model valt te zien dat het model niet significant is. Dit betekent dat er geen regressie kan worden berekend

Tabel 6. Correlatietabel met gemiddelde en standaarddeviatie

Variabelen	Mean	SDT	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
1. Werktevredenheid	3.91	.55	1												
2. Public Service Motivation	3.99	.39	.17*	1											
3. Interesse in politiek	3.52	.88	-.07	.28***	1										
4. Algemeen belang	3.90	.71	.23**	.69***	-.32***	1									
5. Zelfopoffering	4.06	.60	.20**	.81***	-.18*	.71***	1								
6. Medeleven	4.48	.52	.08	.63***	-.23**	.41***	.61***	1							
7. Religieuze activiteit	3.40	1.15	.08	.05	-.02	-.05	.07	.16	1						
8. Closeness to God	3.80	1.03	.04	.21**	-.01	.05	.22**	.33***	.70***	1					
9. Invloed van familie	3.35	.77	-.01	.32***	.11	.24**	.18*	.21**	.08	.06	1				
10. Geslacht	.68	.47	.05	-.19**	.02	-.14	-.23**	-.14	-.07	-.02	-.01	1			
11. Leeftijd	60.02	12.42	-.04	.09	-.12	.26***	.09	.01	-.04	-.06	.05	-.19**	1		
12. Niveau opleiding	3.03	.49	-.08	-.15	.13	-.24**	-.20**	-.10	-.02	-.14	.07	-.09	-.12	1	
13. Politieke voorkeur	.52	.50	-.10	.01	-.01	-.05	.04	.09	-.12	-.11	.06	-.10	-.10	.17*	1

N = 106 (listwise)

* Correlatie is significant bij <.10 (2-tailed)

** Correlatie is significant bij <.05 (2-tailed)

*** Correlatie is significant bij <.01 (2-tailed)

Tabel 7. Regressie analyse

	Interesse in politiek (pad A)		Algemeen belang (pad A)		Zelfopoffering (pad A)		Medeleven (pad A)		Werktevredenheid (pad B)		Werktevredenheid (pad C)		Werktevredenheid (pad C, inclusief mediator)	
	β (B)	SE	β (B)	SE	β (B)	SE	β (B)	SE	β (B)	SE	β (B)	SE	β (B)	SE
Invloed van familie	.130 (.114)	.114	.236*** (.255)	.084	.139* (.181)	.071	.132** (.195)	.062			-.010 (-.015)	.072	-.063 (-.088)	.076
Geslacht	-.008 (-.004)	.193	-.194 (-.128)	.142	-.307** (-.242)	.120	-.153 (-.138)	.104			.065 (.055)	.121	.120 (.102)	.123
Leeftijd	-.008 (-.120)	.007	.011** (.195)	.005	.001 (.024)	.005	.000 (-.011)	.004			.000 (-.021)	.005	-.003 (-.072)	.005
Niveau van onderwijs	.218 (.120)	.187	-.333** (-.228)	.138	-.248** (-.203)	.116	-.090 (-.084)	.102			-.122 (-.108)	.118	-.043 (-.038)	.120
Politieke voorkeur	-.197 (-.055)	.180	-.042 (-.029)	.132	.064 (.054)	.112	.110 (.106)	.098			.151 (.136)	.113	.162 (.147)	.113
Religieuze activiteit	-.035 (-.045)	.107	-.107 (-.173)	.079	-.083 (-.160)	.067	-.066 (-.147)	.058			.065 (.136)	.067	.090 (.187)	.067
Closeness to God	.014 (.016)	.120	.089 (.129)	.089	.171** (.295)	.075	.211*** (.417)	.065			-.027 (-.051)	.076	-.047 (-.087)	.079
Interesse in politiek									-.012 (-.020)	.050			.013 (.020)	.068
Algemeen belang									.113 (.154)	.092			.200 (.257)	.123
Zelfopoffering									.119 (.140)	.117			.087 (.094)	.154
Medeleven									-.022 (-.021)	.111			-.064 (-.060)	.140
F	.642		3.561		3.220		3.316		2.546		.515		1.033	
Significantie	.720		.002		.004		.003		.042		.821		.424	
R ²	.044		.203		.187		.191		.072		.035		.108	
Adjusted R ²	-.024		.146		.129		.134		.043		-.033		.003	

N = 105 (listwise)

* Correlatie is significant bij <.10 (2-tailed)

** Correlatie is significant bij <.05 (2-tailed)

*** Correlatie is significant bij <.01 (2-tailed)

tussen religie en werktevredenheid. Het verwijderen van de controlevariabelen is tevens getest voor eventuele significante varianties, echter zonder resultaat.

De tweede stap is het testen van de relatie tussen de onafhankelijke variabele en de mediërende variabele (in figuur 1 pad A). In tabel 7 is deze relatie schematisch weergegeven onder de verschillende dimensies van PSM (pad A). Het model van interesse in politiek is niet significant ($p = .720$). De overige drie modellen van de PSM dimensies zijn wel significant ($p < .01$). Uit de tabel blijkt dat algemeen belang voor 20% ($R^2 = .203$) verklaard wordt door de controlevariabelen invloed van familie, leeftijd en niveau van onderwijs die een significante invloed uitoefenen. Bij niveau van onderwijs is dit een significant negatief verband en bij de overige twee is dit verband positief. Bij zelfopoffering is er een significante invloed van 18,7% ($R^2 = .187$) door *closeness to God* ($p < .05$) en de controlevariabelen invloed van familie, geslacht en niveau van onderwijs. De laatste PSM dimensie medeleven wordt voor 19,1% ($R^2 = .191$) verklaard door *closeness to God* ($p < .01$) en invloed van familie.

De derde stap is het testen van de mediërende en de afhankelijke variabele, in figuur 1 en tabel 7 aangegeven als pad B. Uit de regressieanalyses bleek dat het model significant werd ($p < .05$) door het weglaten van de controlevariabelen. Dit is mogelijk aangezien uit de correlatieanalyse is gebleken dat geen enkele controlevariabele significant correleert met werktevredenheid. In tabel 7 onder werktevredenheid (pad B) zijn de resultaten zonder controlevariabelen te vinden. Dit model is significant, maar geen enkele PSM dimensie is individueel significant. Dit betekent dat PSM als geheel wel een significante invloed uitoefent op werktevredenheid, maar dat dit niet wordt verklaard door een afzonderlijke dimensie. Uit de regressieanalyse van PSM als geheel en werktevredenheid bleek er wel sprake te zijn van een klein significant verband waarbij werktevredenheid voor 4% wordt verklaard door PSM ($p < .05$, $R^2 = .040$).

De vierde en laatste stap is het onderzoeken van het gehele onderzoeksmodel naar een mogelijk mediërend effect. De resultaten van de regressie analyse zijn te vinden in tabel 7 onder werktevredenheid (pad C, inclusief mediator). Uit de tabel blijkt dat het mediatiemodel niet significant is, waardoor er geen sprake kan zijn van een mogelijk mediërend effect.

Discussie

In de discussie zullen de hypothesen getoetst worden met behulp van de hierboven beschreven resultaten uit het onderzoek.

Uit de resultaten blijkt een significante positieve relatie tussen *closeness to God* en PSM. Dit wordt genuanceerd door het feit dat niet alle dimensies van PSM een significante relatie met *closeness to God* hebben. Uit de regressietabel (tabel 7) blijkt dat er alleen een significante positieve relatie is met zelfopoffering ($p < .05$, $R^2 = .187$) en medeleven ($p < .01$, $R^2 = .191$). Dit betekent dat hoe dichter men zich bij God voelt, hoe meer men zal opofferen voor de samenleving en hoe meer medeleven zij kennen. Dit resultaat wordt grotendeels ondersteund door wat er uit eerder onderzoek is gebleken. Perry et al (2005) schreven dat *closeness to God* alleen een significante relatie heeft met medeleven, wat in dit onderzoek wordt bevestigd. Dat in dit onderzoek ook zelfopoffering een significante relatie heeft, kan worden verklaard door het feit dat zelfopoffering en medeleven al significant sterk met elkaar correleren (.61) en daarmee deels hetzelfde verklaren.

Een opvallend gegeven is dat de variabele religieuze activiteit niet significant correleert met PSM. Uit de regressieanalyse blijkt geen significante varianties tussen religieuze activiteit en één of meerdere dimensies van PSM. Dit resultaat staat lijnrecht tegenover wat in andere onderzoeken is beschreven. Uit het onderzoek van Perry et al (2005) bleek bijvoorbeeld een significante relatie tussen religieuze activiteit en de PSM dimensies zelfopoffering en medeleven. Een mogelijke reden voor deze uitkomst is dat de frequentie van religieuze activiteit niet bepalend hoeft te zijn voor de mate waarin men zich inzet voor de maatschappij of zich daarbij betrokken voelt. Vandenabeele (2010) en Perry (1997) beschreven dat religie in het algemeen een positieve invloed heeft op PSM. In dit onderzoek blijkt dat activiteit niet direct iets zegt over 'hoe gelovig' iemand is, omdat dit een eigen keuze is. Men hoeft bijvoorbeeld niet elke week de kerk te bezoeken om zich dichtbij God te voelen. Gezien *closeness to God* wel een significante relatie heeft op PSM, is de mate waarin men zich dichtbij God voelt meer bepalend voor de visie op en inzet voor de maatschappij.

Bovenstaande leidt ertoe dat de hypothese over de positieve relatie tussen religiositeit en PSM gedeeltelijk aanvaard kan worden. *Closeness to God* heeft een significante positieve invloed op PSM, maar de relatie tussen religieuze activiteit en PSM is niet significant.

Wat betreft de mate van invloed van religiositeit op PSM, moet ook nog iets gezegd worden over de controlevariabelen. Zelfopoffering wordt namelijk niet alleen verklaard door

closeness to God, maar ook door de controlevariabelen invloed van familie ($p < .10$), geslacht ($p < .05$) en niveau van onderwijs ($p < .05$). Deze variabelen samen bepalen voor 18,7% de mate van zelfopoffering. De PSM dimensie medeleven wordt naast *closeness to God* ook bepaald door de invloed van familie. Samen bepalen zij voor 19,1% de mate van medeleven van de respondenten. Hieruit blijkt dat de grootste invloed van de controlevariabelen ligt bij de variabele invloed van familie, aangezien deze daadwerkelijk een positieve invloed heeft op PSM, zoals ook uit de literatuur blijkt.

Uit de correlatietabel (tabel 6) blijkt dat er geen significante correlaties bestaan tussen de twee dimensies van religiositeit en werktevredenheid. Dit wordt bevestigd door de regressieanalyse (tabel 7, onder werktevredenheid pad C), waaruit blijkt dat het hele model niet significant is. Dit heeft tot gevolg dat de tweede hypothese, aangaande de relatie tussen religiositeit en werktevredenheid, verworpen dienen te worden.

Ook deze uitkomst is een opvallende, aangezien uit eerder onderzoek blijkt dat hoe dichter men zich bij God voelt, hoe sneller men het werk als een roeping van God ervaart en intrinsiek gemotiveerd zou zijn voor het werk (Roundy, 2009). Dit blijkt niet uit bovenstaande resultaten. Reden hiervoor kan zijn dat men wel vanuit het geloof de motivatie heeft om zich in te zetten voor anderen en vrijwilligerswerk in de zorg te gaan doen, maar dat tevredenheid over het werk daar niet mee bepaald wordt. Men kan zich heel dicht bij God voelen en tegelijkertijd ontevreden zijn over het werk dat wordt uitgevoerd. Dit geldt ook voor *religieuze activiteit*, aangezien de frequentie van religieuze activiteit niet bepalend hoeft te zijn over tevreden men is over het werk. Hoewel de werktevredenheid onder de vrijwilligers vrij hoog is, wordt dit dus niet bepaald door de mate van *closeness to God* en religieuze activiteit.

Wat betreft de relatie tussen PSM en werktevredenheid, is er in tabel 6 is te zien dat er een significante positieve correlatie is. Opvallend is dat dit in de regressieanalyse (tabel 7 onder werktevredenheid pad B) maar deels bevestigd wordt. Zoals hierboven in de resultaten beschreven heeft PSM als variabele wel een significante positieve relatie op werktevredenheid, maar alle PSM dimensies individueel niet. Aan de R^2 van PSM en werktevredenheid (zonder controlevariabelen), zoals bij de resultaten benoemd, valt af te leiden dat PSM wel degelijk een voorspeller is van werktevredenheid, maar dat dit zeer klein is; slechts 4%. Gezien de positieve significante relatie tussen PSM en werktevredenheid kan geconcludeerd worden dat de werktevredenheid deels zal stijgen, naar mate men de behoefte

van het helpen van anderen kan bevredigen (Perry & Wise, 1990). Dit heeft tot gevolg dat hypothese 3 aanvaard kan worden, maar dat nog wel de vraag gesteld kan worden welke andere variabelen van invloed zijn op de werktevredenheid. Uit de correlatietabel blijkt namelijk dat geen enkele controlevariabele uit dit onderzoek significant correleert met werktevredenheid. Uit de vraag naar toelichting op het cijfer voor werktevredenheid, die in is de vragenlijst is opgenomen, bleek wel dat bijvoorbeeld begeleiding en communicatie vanuit het management een belangrijke bepalende factor was voor werktevredenheid. Dit is echter niet getoetst en kan daarom ook niet met zekerheid gezegd worden.

De vierde en laatste stap op zoek naar een mogelijk mediërend effect wordt beantwoord door tabel 7. Het model dat het mediatie effect onderzocht is niet significant, waardoor hypothese 4, aangaande de relatie van PSM als mediërende factor, verworpen dient te worden.

Een belangrijke vraag is hoe het mogelijk kan zijn dat er geen sprake is van mediërend effect, terwijl pad A en B wel significante relaties vertonen. Een mogelijke verklaring zou kunnen zijn dat *closeness to God* slechts met twee PSM dimensies positief significant verbonden is, terwijl deze dimensies individueel geen significante invloed hebben op werktevredenheid. Een andere mogelijke verklaring is dat de respondenten hun werktevredenheid volledig los zien van hun religiositeit. Dit blijkt uit de resultaten waarin de mate van *closeness to God* helemaal geen invloed heeft op de werktevredenheid van de respondenten, ook niet via PSM. Deze uitkomst is moeilijk te verklaren en mede daarom interessant om in vervolgonderzoek mee te nemen.

Conclusie

In dit onderzoek is de relatie tussen religiositeit, PSM en werktevredenheid onderzocht bij vrijwilligers die op twee verschillende protestantse zorglocaties werken. In het theoretisch kader zijn de verschillende concepten uitgelegd aan de hand van wetenschappelijke literatuur. De relaties tussen deze concepten zijn beschreven en voor het onderzoek geformuleerd in een aantal hypothesen. Aan de hand van ingevulde vragenlijsten is een databestand ontstaan, waarmee verschillende correlatie- en regressieanalyses zijn gedaan om de hypothesen te toetsen. Hypothese 2 en 4 zijn verworpen door een gebrek aan significante resultaten, hypothese 1 is deels aanvaard en hypothese 3 is volledig aanvaard. De hypothesen die wel aanvaard zijn verklaarden dat er een significant positief verband bestaat tussen *closeness to God* en PSM en tussen PSM en werktevredenheid. Tevens bleek uit de resultaten dat de

variabele invloed van familie van grote invloed is op PSM, zoals ook uit de literatuur is gebleken (Vandenabeele, 2010). Dit betekent dat de opvoeding van de respondenten van invloed is geweest op het invullen van de vragenlijst, met name de vragen over PSM.

Aan de hand van bovenstaande resultaten kan een antwoord geformuleerd worden op de onderzoeksvraag die in dit onderzoek centraal stond: ‘In hoeverre bepaalt de mate van religiositeit de Public Service Motivation van vrijwilligers in de zorg en welke invloed heeft dit op de werktevredenheid van deze werknemers?’ De mate van religiositeit heeft een positieve uitwerking op PSM, wat voornamelijk wordt bepaald door de mate van *closeness to God*; hoe dichter men zich bij God voelt, hoe sneller men geneigd zal zijn zich op te offeren voor de maatschappij en medeleven te tonen naar de medemens. De invloed van PSM op de werktevredenheid is niet erg groot, aangezien alleen PSM een kleine voorspeller is van werktevredenheid. Dit betekent dat de werktevredenheid van vrijwilligers in de zorg voor het grootste deel los staat van hun religiositeit en niveau van PSM. Er zijn andere zaken die voor hen werktevredenheid bepalen. Dit kan begeleiding en communicatie vanuit het management zijn, zoals uit de vragenlijsten bleek. Ondanks de kleine invloed van PSM op werktevredenheid is wel gebleken dat de respondenten over het algemeen zeer tevreden zijn over hun taak als vrijwilliger.

Uit de resultaten van dit onderzoek kan geconcludeerd worden dat de resultaten uit eerdere onderzoeken deels toepasbaar zijn op vrijwilligers in de zorg in Nederland. Dit is te verklaren door een aantal beperkingen die dit onderzoek kent.

Allereerst is er sprake van een ‘cross-sectional’ onderzoek. Aangezien de metingen slechts één keer zijn uitgevoerd is het lastig om grote uitspraken te doen.

Tevens is het onderzoek uitgevoerd onder een relatief kleine groep mensen die werkzaam zijn bij één organisatie. Hierdoor zijn resultaten weinig generaliseerbaar voor alle vrijwilligers in de zorg. Er zouden eventueel meer significante resultaten behaald kunnen worden door een grotere dataset, verspreid over de sector vrijwilligers in de zorg.

Ten derde hebben niet alle respondenten de mogelijkheid gehad om de vragenlijst in te vullen, aangezien de vrijwilligerscoördinatoren voor de schriftelijke vragenlijst een selectie hadden gemaakt. Dit heeft geleid tot minder respondenten en een kleinere spreiding over de organisatie.

Als laatst vonden veel respondenten de vragen met betrekking tot *closeness to God* lastig, omdat zij dit, voor hun gevoel, niet zo konden bepalen. Een aantal gaf aan graag dicht

bij God te willen zijn, terwijl ze dit lang niet altijd voelden. Dit heeft geleid tot minder genuanceerde antwoorden in de vragenlijst.

Ondanks bovengenoemde beperkingen is het onderzoek goed geweest voor de organisatie, aangezien zij inzicht krijgen in de religie, PSM en werktevredenheid van hun vrijwilligers. Uit de vragenlijst is gebleken dat onder andere de werktevredenheid onder de vrijwilligers zeer groot is. Tevens waren er een aantal verbeterpunten vanuit de respondenten naar voren gekomen met betrekking tot het vrijwilligerswerk, waar de organisatie mee aan de slag kan. Deze gegevens zullen in een apart document aan de organisatie gerapporteerd worden. Ook werd aangegeven dat de organisatie blij was dat er aandacht werd gegeven aan hun vrijwilligers door een wetenschappelijk onderzoek uit te voeren.

Voor de wetenschap was dit onderzoek goed omdat er nieuwe combinaties van concepten zijn getoetst. Het onderzoeksmodel uit dit onderzoek is nog niet eerder onderzocht. Ook dit levert weer nieuwe inzichten op.

In een eventueel volgend onderzoek over dit onderwerp zou het concept *vrijwilligerswerk* er nog bij gevoegd mogen worden. Dit hebben Coursey et al (2008) ook al gedaan, maar nog niet in combinatie met werktevredenheid. Deze extra variabele zou nog tot nieuwe inzichten kunnen leiden. Tevens zou er meer onderzoek gedaan kunnen worden naar de mediërende rol van PSM tussen religie en werktevredenheid, aangezien er uit dit onderzoek moeilijk te verklaren resultaten zijn gebleken. In dit vervolgonderzoek zou dan ook de PSM dimensie *democratic governance* kunnen worden meegenomen, aangezien deze er in dit onderzoek bewust was uitgelaten.

Referenties

- Baron, R.M., Kenny, D.A. (1986) 'The Moderator-Mediator Variable Distinction in Social Psychological Research: Conceptual, Strategic and Statistical Considerations'. *Journal of Personality and Social Psychology* 51(6):1173-82
- Bernts, T., Dekker, G., Hart, J. de (2007) *God in Nederland 1996-2006*. Kampen: Ten Have
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2008) *Plausibiliteit POLS-module Vrijwillige Inzet 2007*. Voorburg: Centraal Bureau voor de Statistiek. Geraadpleegd via <http://www.cbs.nl> (24 januari 2011)

- Dam, C. van (2009). *Actuele ontwikkelingen en trends van invloed op de lokale ondersteuning van het vrijwilligerswerk*. Utrecht: Movisie
- Coursey, D., Perry, J.L., Brudney, J.L., Littlepage, L. (2008). 'What Drives Morally Committed Citizens? A Study of the Antecedents of Public Service Motivation'. *Public Administration Review*, 68(3): 445-458.
- Kim, S., Vandenabeele, W. (2009). 'A Strategy for Building Public Service Motivation Research Internationally'. *Prepared for delivery at the International Public Service Motivation Research Conference, Indiana University, Indiana, June 7 – 9, 2009*.
- Milette, V., Gagné, M. (2008) 'Designing volunteers' tasks to maximize motivation, satisfaction and performance: The impact of job characteristics on volunteer engagement'. *Motivation and Emotion* 32 (1):11–22
- Parlementair Documentatiecentrum (datum onbekend) *Links en rechts*. Leiden: Parlementair Documentatiecentrum. Geraadpleegd via <http://www.parlement.com> (11 april 2011)
- Perry, J.L., Wise, L.R. (1990). 'The Motivational Bases of Public Service'. *Public Administration Review* 50: 367-373.
- Perry, J.L. (1996), 'Measuring public service motivation: an assessment of construct reliability and validity', in: *Journal of Public Administration Research & Theory* 1: 5-23.
- Perry, J.L. (1997) 'Antecedents of Public Service Motivation'. *Journal of Public Administration Research and Theory* 7 (2): 181-197
- Perry, J.L., Coursey, D., Littlepage, L. (2005) 'Morally Committed Public Servants: Lessons for Developing Ethical Public Administrators' *Prepared for delivery at Ethics and Integrity of Governance: The First Transatlantic Dialogue, Public Management Institute, Catholic University Leuven, Leuven, Belgium, June 2-5, 2005*.
- Roundy, P.T. (2009) 'Every man's work shall be made manifest': Religious Callings in the Age of Organizational Spirituality. *Journal for the Renewal of Religion and Theology*, 5
- Spector, P.E. (1997) *Job satisfaction: application, assessment, cause and consequences*. Thousand Oaks, California: Sage Publications.
- Vandenabeele, W. (2007) 'Toward a Theory of Public Service Motivation: An Institutional Approach', *Public Management Review* 9 (4): 545–556.
- Vandenabeele, W. (2008b). 'Development of a Public Service Motivation Measurement Scale: Corroborating and Extending Perry's Measurement Instrument'. *International Public Management Journal* 11: 143-167.

- Vandenabeele, W. (2009) 'The mediating effect of job satisfaction and organizational commitment on self-reported performance: more robust evidence of the PSM – performance relationship'. *International Review of Administrative Sciences* 75 (1): 11-34
- Vandenabeele (2010) 'Who Wants to Deliver Public Service? Do Institutional Antecedents of Public Service Motivation Provide an Answer?' *Review of Public Personnel Administration* XX(X): 1–21